

BEREGI OSZKÁR

REINHARDT

Beregi Oszkár, az alant olvasható önéletrajzi szemelvény szerzője a XX. századi magyar színhészet egyik kiemelkedő alakja, 1876-ban Budapesten született, s 1965-ben hunyt el Hollywoodban. 1895-ben végezte el a Színházakadémiát, majd 1899-től volt a Nemzeti Színház tagja; innen szólította Berlinbe Max Reinhardt szerződötési ajánlata. 1910-ben visszaszerződött a Nemzetibe, ám a Tanácsköztársaság bukása után az Ébredő Magyarok és a Turul Szövetség tüntetései meggátolták további szereplését. Beregi ekkor az emigrációt választotta, szerepelt Reinhardtnál Bécsben, amerikai előadó körúton is járt, s fellépett az utódállamok nagyvárosaiban, így Kassán, Losoncon, Aradon és Pozsonyban, majd 1930-ban ismét visszatelepült Budapestre, ahol számos színházban vállalt fellépést. 1940 és 1944 között zsidó származása miatt letiltották a színpadról, és csak felekezeti produkciókat rendezhetett, illetve ilyen produkciókban játszhatott. A német megszállás alatt bujkált (többek között egy repülőezredes szerepét alakította - ezúttal az életben). 1945-ben ismét szerződött a Nemzeti Színház, de a fogadtatás nem felelt meg igényeinek, s ezért másodszor is az emigrációt választotta leányával, Leával és vejével, Pataky Kálmán operatőrrel együtt. 1955-től telepedett meg Észak-Amerikában, ahol úgyszólván haláláig filmezett. Legemlékezetesebb alakításai klasszikusokhoz fűződnek; volt *Romeo*, *Hamlet*, *Marcus Antonius*, volt *Karl Moor* a *Haramiakban*, *Ferdinand von Walter* az *Ármány és szerelemben*, *Faust* Goethe drámájában, *Osvald* a *Kísértetekben*, *Ádám* Az ember tragédiájában, játszott *Maeterlinck*, *Shaw*, *Szomory Dezső* műveiben, filmszerepléseinek száma pedig száz fölött van, így például *Fritz Lang* Doktor Mabuséjában is főszerepet játszott.

A hatvanas évek első felében, Hollywoodban írta meg *Életem regénye* című visszaemlékezéseit, amelyeket a honvágytól sokat szenvedő idős művész részletekben elküldött Budapestre, ám kiadásukra eddig nem került sor. A Max Reinhardtról szóló, most közölt fejezetből egy rövid részlet már megjelent 1994-ben, A színhészek színházában hiszek című Reinhardt-kötetben.

A szöveget - Beregi régies stílusát, jellegzetes szóhasználatát tiszteletben tartva - a mai helyesírásához és nyelvtani szabályokhoz igazítottam. Sömlő igazgató úrnak sikerült gerinctelenségével a színház belső életét megmérgezni. Az a klikkrendszer, amely mindig is létezett, most egyre izmosabbá fejlődött. Az én „klikkem” a szüleim, a munka és a magyar közönség volt. De mégse mondhatom, hogy nem érintett a kullissza falai között megváltozott légnyomás, amelyet szomorúan próbáltam akceptálni.

Ilyen volt a hangulatom, amikor társulatával Budapestre érkezett vendégszerepelni az akkori színpadot forradalmasító, legmerészebb újító rendező-igazgató: Max Reinhardt.

Max Reinhardt 1873-ban Baden bei Wienben született. Nem sokan tudják, hogy mint magyar szülők gyermeke, magyar állampolgárnak számított; olyannyira, hogy amikor két fiát törvényesíteni akarta, és el akarta venni feleségül gyermekei anyját, Else Heimset, a kitűnő német színésznőt, a magyar belügyminisztertől kellett engedélyt kérnie, hogy családi nevét, ami Goldmann volt, törvényesen is Reinhardtra változtassa, melyet addig csak művésznévként használt. Ez nem volt egyszerű. Magyarországon a névváltoztatást rendszeren csak azért engedélyezték, hogy az idegen hangzású neveket magyar hangzásúra cseréljék át; a Reinhardt nevet pedig legjobb akarattal se lehet magyar hangzásúnak mondani.

De volt Reinhardtnak egy magyar ügyvéd barátja. Azt hiszem, minden barátja közt ez volt neki a legkedvesebb, akiről csak úgy beszélt, „der Miska”, és akit tényleg mindenki szeretett, kisemberek, nagyemberek, színházportástól miniszterig; azon kevesek közé tartozott, akiknek nincsenek ellenségeik, és akikről nem lehet semmit megtagadni. Ez a Marton Miska eszközölte ki a magyar belügyminiszternél, hogy kivételesen engedélyezzék, hogy Goldmann Miksa nevét Max Reinhardtra „magyarosítsa”. Ő indította el a világkarrier útján Molnár Ferenc *Liliomát*, amikor rábeszélte Reinhardtot, hogy a darabot Berlinben előadja, a címszerepben Berlin legközkedveltebb színészevel, Max Pallenberggel, és ő segítette ki Lengyel Menyhért *Taifunját* és Bródy Sándor *Tanítónőjét* is.

De térjünk vissza a Deutsches Theater akkori budapesti vendégszereplésére. A társulat tagjai között volt a legendás „Shylock”, a világhírű Rudolf Schildkraut, az együttes legvadabb naturalista színésze. Egy este, amikor Schildkraut szabad volt, Reinhardt elküldte a Nemzeti Színházba a *velencei kalmárt* megnézni, mert azt hallotta, hogy ott egy kitűnő „Shylock” van. Másnap megkérdezte, hogy milyen volt az a Shylock.

- Scheusslich!² De van ott egy Bassanio, azt maga nézze meg! Az kell magának! Egy ilyen színész hiányzik a maga színházából!

En akkoriban senkit nem ismertem a Deutsches Theater tagjai közül. Az esetet később mondta el nekem Reinhardt, Schildkraut és a beszélgetésnél jelen lévő Molnár Ferenc és Marton Miska.

Reinhardt megkérdezte, mikor adják megint a *velencei kalmárt*, megmondták neki, hogy azon a héten nincs, de megy a *Romeo és Júlia*, és ugyanaz a színész játssza Romeót, aki Bassaniót játszotta.

- Du, Miska, szerezz egy páholyt a

Romeóhoz, nem szeretném, ha megtudnák, hogy a színházban vagyok, régi móka, minden színész másképp játszik, ha idegen rendező van a nézőtérén.

A második és harmadik felvonás szünetében Marton Miska bejött az öltözőbe gratulálni, aztán arra kért, küldjem ki az öltöztetőmet, szeretne velem egyedül maradni. Minden átmenet nélkül egyszerre igen ünnepélyessé vált, mosolygós, kedves kancsal szemű kiegyenesedtek, és miután becsületszavamat vette, hogy erről nem szólok senkinek, közölte velem, hogy holnap délben Reinhardt meghívott engem ebédre a Hungária Szállóba.

Az előadás után, hazamenet százával cikáztak agyamban a gondolatok, mert hiszen mégsem mindennapi, hogy egy magyar színész, csak úgy, előadás közben, ilyen megtiszteltetés érjen. Bárhogy is próbáltam fölényes lenni, azért mégiscsak Max Reinhardt, a színházi forradalom vezére, Max Reinhardt, aki lerombolja a fölösleget, s a romokra újat épít, aki megvilágítja az új utakat, a „proféta” hívatott magához!

Másnap, amikor a Hungária Szálló egyik lakosztályának ajtaján kopogtam, az ajtót Marton Miska nyitotta ki, és egy karosszék-ből felemelkedve, mosolyogva, kezét nyújtva felém jött a nagy mágus, akit én fizikailag hatalmasnak, magatartásában komornak képzeltem el, egy olyan embernek, aki tisztán már a megjelenésében magában hordja a vitát nem tűrő tekintélyt. Tévedtem.

- Herr Beregi, ich habe gehört Sie sprechen deutsch..., es freut mich' - és azonnal elkezdett beszélni... rólam! A karzaton ülő kamasz lelkesedésével, olyan hangsúlyaimra és mozdulataimra emlékezett, hogy nagyon meglepődtem. Nagy, okos barna szeméből valami előlegezett szeretet sugárzott, ahogy csöndes hangján elemezte az én Romeóm egyik-másik jelenetét. Nagy tempójú esztétikai monológját minden átmenet nélkül azzal a kérdéssel fejezte be: - Mondja, Beregi úr, mikor tud hozzám jönni, Berlinbe?

És itt volt az, amiben nem tévedtem, az, amit már előzőleg megéreztem: a vitát, az elmentmondást nem tűrő nagy autoritást! Mindent elsöprő közvetlensége, egyszerűsége, a színház és a színész iránti rajongása, és amit később megismertem, zseniális művészetének komolysága és abszolút ismerete adta meg ne-ki a tekintélyt, ami ellen védekezni nem lehet.

Csak természetes, hogy a meghívás óta pörgött az agyamban az a gondolat, hogy hátha elvisz. Miért akarna velem Reinhardt beszélni, ha nem szerződötési ügyben? Játsszadotam is a gondolattal, de a „Reinhardt-színész” fogalmának fontosságát én bizony nem tudtam felmérni. Bennem inkább a fiatal ember, a csalódott szerelmes tulajdonsága dominált: „majd fogok én hiányozni, majd sajnálják, hogy elmentem, és ennek alapjában véve

csak az az ostoba Somló igazgató az oka; úgy kell neki! Somló miatt megyek el!" De most, hogy a kemény valóság - „mikor tud hozzám jönni Berlinbe” - Reinhardt szájából elhangzott, megijesztett. Bevallom: félttem.

Isadora Duncannel a nagy szerelmem akkor fejeződött be, amikor nem akartam innen

elmenni angol színésznek. Pedig már a szerződés is készen várt. Talán akkor is félttem...? Félttem kiröpülni a meleg fészekből? A Nemzeti Színház nem fizet annyit, sem hírnévben, sem pénzben, de itt otthon vagyok. Pesten. Ahol születtem, nevelkedtem és neveletlenkedtem, ahol a szüleim élnek -

nem, nem megyek el! Ez az ÉN közönségem, mi kiegészítjük egymást, mi egymásért vagyunk, és egymásnak játszunk, nekünk van egy közös titkunk: az anyanyelvünk! Gyáva-ság ez? Kifogás? Vagy lehet-e az, hogy én mindennél és mindenkinél szerelme-sőbb vagyok a Nemzeti Színházba, az anyanyelvembe...?!

- Nem, professor úr, nem - mondtam Reinhardtnak -, bármilyen nagy ez a megtiszteltetés, én nem mehetek, engem szerződés köt a Nemzeti Színházhoz, én nem mehetek.

Reinhardt, aki nagyon is tisztában volt pozíciójának nemzetközi fontosságával, úgy nézett rám, mint aki azt kérdezi: „mondja, barátom, maga megörült?”, aztán arckifejezése mosolygóssá vált, megkínált egy cigarettával, és azt mondta: - Akar előbb szerepekről beszélni vagy pénzről, mert egyik sem akadály. Nem tudom, mi a fizetése itt, de Berlinben körülbelül tízszer annyi lenne, a szerepek pedig ugyanazok, természetesen azonkívül új vezető szerepeket is magára fogunk bízni. Beregi úr, én tudom, hogyan kell új színészt bevezetni, és higgye el, én most a világ kapuját nyitom meg maga előtt... !

Meggyőzőképessége, lelkeségének izgató ereje birtokába vett; rúgkapálódtam, érveltem, legyöngültem, de mégis maradt bennem annyi ellenállás, hogy a szerződést nem vállaltam, egyelőre csak azt ígértem meg neki, hogy a nyári szünetben egy hétre vendége leszek Berlinben.

Amikor elhagytam a Hungária Szállót, a Duna-parton szél fúj, de ez se tudott megszabadítani a forró lüktetéstől, amit ez a találkozás kiváltott belőlem. Azóta sok évtized múlt el, de én se előtte, se utána nem találkoztam senkivel, akiből annyi mágikus varázs sugárzott volna, mint Max Reinhardtól.

Mire másnap a színházba mentem, már mindenki tudott Reinhardtval való találkozásomról, amit a kedves, bohém Marton Miska természetesen a New York kávéházban bizalmasan elpletykált. A társalgóban egyik kollégám nagy hahota közepette úgy üdvözölt, hogy „Wie gehts dir Herr Künstler?”⁴; aztán jöttek a csipkelődések : „tudsz még magyarul?”; „nem sajnálsz ezeket a zsíros szerepeket itt hagyni?”; „van ám itt olyan tag, aki örül, hogy elmész!”. Persze a kedves tréfálgatásokon átérződött a humor komolysága is, de nem törődtem vele, nevettem a vicceken, nevettem és dolgoztam. Játszottam, tanultam és tanítottam a Rákosi Szídi-színiiskolában.

Beregi Oszkár mint Beaumarchais Goethe Clavigójában (1908)

Volt egy kedves tanítványom, aki később feleségem lett, gyermekeim anyja: Aranka, aki genialis volt minden irányban, és akitől én többet tanultam, mint ő tanulhatott tőlem. Az idő múlt, és én tele voltam munkával és szerelemmel. Ahogy kikerültem a nagy Svengali hatása alól, Berlinre már nem is gondoltam, és ha néha mégis, egyre erősebben kialakult bennem az a szilárd elhatározás, hogy én ide tartozom, és nem megyek! A szín-házi évad utolsó napjaiban aztán egy hosszú sürgöny érkezett Reinhardt-tól; olyan hosszú, hogy két sürgönyblankettára volt ráragasztva, egyre rá se fért. Közölte, hogy vár engem, és miután én amíg meg nem jövök, ő addig nem is utazik el szabadságra, mert rengeteg megbeszélőnivalója van velem, és örömmel néz elébe érkezésemnek. Bosszankodtam. En már ezt az egész ügyet rég eltemtettem, és most a másvilágról, mint egy kísértet, jelentkezik megint a kígyóbüvölő. Hát engem ez a mágnes már nem vonz, én immúnis vagyok, én nem megyek, engem ez az ügy nem érdekel. Majd sürgönyben fogok válaszolni, megírom, hogy meggondoltam magam, megköszönöm a megtiszteltetést, de - nem megyek.

Édesanyám és Aranka kisaszony figyelték a vergődésemet. Anyám egy szót sem szólt, Aranka meg azt mondta: - Ezt, tanár úr, Reinhardt-tal nem teheti meg! Utazzon oda, szép civilizáltan magyarázza meg, hogy nem lehet szerződészegő, két évig még le van kötve, és ha két év után még mindig akarja magát, akkor az elsőbbség őt illeti. Addig beszélt, míg azt mondtam: - Anyukám, tessék bepakolni a kis kék táskát, csak egy napra valót viszek, mert azonnal fordulok vissza.

Aznap délután, amikor a vonat kigördült a pályaudvarról, Aranka odafordult anyámhoz: - Néni, kérem, ahogy a tanár úr felszállt erre a vonatra, Reinhardt-színész lett. Alá fogja írni a szerződést! Es Aranka kisaszonynak igaza lett.

Az „expressz”-vonat délután öttől másnap délig hurcolt Berlinbe. A pályaudvaron, megle-

petésemre, Reinhardt megbízásából ott várt rám a másik

kísértő, minden idők legnagyobb beszédmes-tere, a nagy tekintélyű Alexander Strakosch, aki huszonhárom éves koromban Párizsban már telebeszélte a fejemet, hogy milyen szép és kifejező a német nyelv, és mennyivel nagyobb tere van a német színészetnek, mint a

Oscar Beregi
i. „Was Jhr wollt.”

3152
Verl. v. Louis Blumenthal,
Berlin, W. Leipzigerstr. 38.

Phot. Becker & Maass

Beregi Oszkár a *Vízkereszt* vagy *amit akartok* című előadásban Orsino szerepét játszotta (1907)

magyarnak. Tanultam is tőle beszédtechnikát, rendes lélegzetvételt, dikciófelépítést, de német színész nem akartam lenni. Akkor ő a nagy Heinrich Laube Burgtheaterében volt. Reinhardt azért kötötte a színházaihoz, hogy a naturalisztikus és verisztikus áradásban le-

rombolt német színpadi nyelvet megmentse. Reinhardt-nál is Laubét idézték: „Im Anfang war das Wort!”⁵

Es ebbe a tökéletes beszédre törekvő színházba akarnának engem az én németségemmel leszerződtetni? Lehetetlen!

Strakosch azzal üdvözölt, hogy: - Boldog vagyok, Oszkár, hogy mégis megjött az esze, és milyen szerencséje van, hogy Reinhardt-hoz kerül! Nem válaszoltam, és a fiáker már vitt is minket a gyönyörű Tiergarten negyedben fekvő „In den Zelten 20” főhadiszállásra, ahol egy ideig Reinhardt iskolája, irodái és lakása voltak.

Nagy baráti szeretettel fogadtak. Ott volt Reinhardt, a dramaturgja, művészeti titkára, dr. Kahane. Egy pompásan megterített asztalhoz vezettek, és nekiültünk a vacsorának. En nemcsak éhes, de szomjas is voltam, és így szokásom ellenére jókat ittam. Étkezés alatt semmi komolyról nem beszéltünk, de közvetlenül az utolsó falat után Reinhardt odaszólt dr. Kahanénak:

- Adj a csak ide azt a szerződést, hadd legyünk ezen is túl, hogy a szerepekről beszélhesünk.

- De én azért jöttem, hogy..., hogy meg-magyarazzam...

- Jó, jó, majd aztán, előbb ezt írja alá...

- Professzor úr, én nem írhatom ezt alá, nekem még két éves szerződés van a Nemzeti Színházban!

- Hát aztán! Szerződésszegésről még nem hallott?!?

- Nem, én azt nem teszem, nem írhatom alá a szerződést - mondom határozottan. Most nagy szünet következett. Reinhardt csak nézett engem, de úgy, mintha tort döfött volna a szívébe. Nagyon hosszú idő után, nekem legalábbis annak tűnt, meghallottam a saját hangomat, ahogy bizonytalanul azt mondom:

- Hacsak..., hacsak... bele nem vesszük a szerződésbe záradékul, hogy ez a szerződés csak akkor lép érvénybe, ha a budapesti Nemzeti Színház beleegyezik a szerződés felbontásába...

- Jól van, jól van, beírjuk. Itt van, ni! Es most írja alá! Aláírtam.

Úgy jöttem Berlinbe, hogy személyesen és civilizáltan fogom a nagy Reinhardtnak megmagyarázni, hogy nem lehetek és nem leszek német színész, és ez megrendíthetetlen elhatározásom. De ahogy újra a nagy varázsló bűvkörébe kerültem, megint legyengült az ellenállási képességem, és koncesszióval ugyan, de aláírtam a szerződést. Hazafelé a vonaton azt magyarázhattam magamnak, hogy be jó az a záradék, hogy „ha a Nemzeti elenged”, mert hiszen úgyis ki van zárva, hogy Somló hajlandó legyen az én szerződésemet felbontani. Csalódtam! Minden nehézség nélkül előbb fizetés nélküli szabadságot adott tanulmányút címén, majd utána beleegyezett a szerződés felbontásába.

Jogerőssé vált a reinhardti szerződés!

Nagyon reméltem, hogy Marcus Antonius szerepében fogok Berlinben bemutatkozni, de Reinhardt 1907. július elsejei levelében közölte velem, hogy ő hosszas gondolkodás után mégis úgy döntött, hogy nem fogok Berlinben bemutatkozni.

Kedves Beregim!
Nagyon örülök, hogy levélben még egyszer értesített szilárd elhatározásáról, jóllehet szerződésének aláírása után nem maradtak kétségeim kapcsolatunk komolyságát illetően. Mindenesetre nagy megelégedéssel olvasom levelében, hogy utólag sem tartja a megállapodást előnytelennek, és abban is biztos vagyok, hogy sem Ön, sem én soha

nem fogjuk megbánni. Szilárdan hiszem, és velem a színházban mindenki, aki ismeri Önt, hogy nálunk Ön előkelő pozícióba kerül, és az állandó foglalkoztatottság és a kibontakozási lehetőség kárpótolni fogja a feladott budapesti karrierért. Ami rajtunk áll, megtesszük, hogy ezeket a lehetőségeket megadjuk Önnek, hiszen az Ön szerződésének régi kívánságom. Sőt ezenkívül a mi legfőbb érdekünk, hogy szerződésének ne csak a színház érdekeit, hanem lehetőleg az Ön népszerűségét is szolgálja. Ezért nagyon kérem, hogy személyem és döntéseim iránt legyen bizalommal, hiszen nem az első alkalom, hogy egy színészt, akiben hiszek, Berlinben érvényesüléshez juttatok.

Időközben alaposan meggondoltam az Ön bemutatását. Úgy döntöttem, hogy a legjobb és legbiztosabb kezdő szerep a Romeo, a következő okokból.

Először is, mert láttam ebben a szerepben, s meggyőződtem, hogy ha csak a látott alakítás értékeinek felét át tudja vinni a német színpadra, Önnek szenzációs sikere lesz! Szerepfelfogásában annyi új és meglepő van, és az egész figura maga a férfiasság, szenvedély, erő, ifjúság - mindaz, amire itt évek óta várunk.

Másodszor: a Romeo fiatal szerelmes szerep, sokkal természetesebben az, mint Marcus Antonius. Nekem fontos, hogy Önt egyértelműen fiatal hősszerelmesként mutassam be, amely szerepkör annyira hiányzik a német színpadon.

Harmadszor: a Romeo meghatározóbb szerep Marcus Antoniusnál, amely kétségkívül hálás ugyan, de nem ilyen mértékben.

Negyedszer: az olyan előadás, amelyet kizárólag az Ön bemutatkozása miatt tűzünk másorra - amit én nyilatkozataimban hangsúlyozni is fogok - sokkal inkább Önre tereli majd a figyelmet.

Végül (de nem utolsósorban) elhíheti nekem, az itteni viszonyok jó ismerőjének, hogy szerelmesszínész számára ma nincs nagyszerűbb lehetőség, mint abban a szerepben fellépni, amellyel elődjének oly kevés szerencséje volt, éppen azon tulajdonságai miatt, amelyek más karakterekben szép sikerekhez segítettek. Ön ebben az esetben bizonyos lehet abban, hogy mindenfelől erős rokonszenvvel fogadják.

Mindezen okokból szerintem az egyetlen helyes megoldás, ha Ön Marcus Antonius - akit utoljára Kainz és Matkovsky játszott itt - csak a Romeo után játssza majd el. Ami-kor erről annak idején beszélünk, egyetlen aggályunk az volt, hogy túl kevés próbája lesz: most, amikor a végleges próbaterv elkészült, megfelelő számú próbát tűztünk ki e jelentős előadáshoz, amelynek új rendezését magam vállaltam. Ön tehát először Romeót játssza majd, utána (csaknem egyidejűleg, Orsinót és Beaumarchais-t, és azután a többi megbeszélte szerepet.

Arra kérem tehát, hogy a szabadsága idején foglalkozzon behatóan ezekkel a szerepekkel, mivel augusztus második felében elkezdjük a próbákat. Magam is szabadságra megyek, ezért kérem, forduljon az elkövetkező napokban minden színházi ügyben dr. Kahanéhoz.

Kellemes vakációt, örömteli viszontlátást kívánok Önnek.

az Ön Max Reinhardtja

Amikor Reinhardt az első önálló színházi kísérletét, a Kleines Theater és a Schall und Rauch kabarészínházat kisemberek pénzéből megalapította, az egyik ilyen „tökés” befektetője Frau Klara Weisshaupt volt - kétszázötven márka erejéig! Azóta Reinhardt már rég a Deutsches Theater világhírű igazgatója, Frau Weisshaupt pénzét kamatostól rég visszakarta, és a kettőjük közötti összeköttetés emberi barátsággá fejlődött. Ő lett a „Tante Weisshaupt”! Minden házi főpróbán jelen volt, és akár kérdezték, akár nem, a „Tante” megmondta Reinhardtnak kritikus véleményét, amit a professzor mosolyogva végighallgatott.

Berlinbe érkezésem előtt megírtam, hogy szállodába sose laktam, most se szeretnék, így Reinhardt intézkedett, és elküldött ehhez az anyapótló, jóságos Tante Weisshaupthoz. Volt egy szép, nagy, világos szobám, egy „Kochkiste” a konyhában, amelybe, hogy a késő éjjelig tartó próbák után ne feküdjek le éhesen, a „Tante” - melegen tartás végett - beletette gyöngéd szeretetének apró jeleit. Hétfői szeretet jele volt kukoricamálé, keddi az almás rizs, szerdai a Zwetschkenmuss,⁶ és ez így ismétlődött hétről hétre.

Első berlini heteimben egyetlen kollégával sem találkoztam, időmet csakis Strakoschnál töltöttem, aki szervesen hozzátartozott a színházhoz, és minden színésznek kötelező volt a játékmesternél németórát venni, szerepét övele korrepetálni. A Deutsches Theater szereplőit el sem lehetett képzelni Strakosch tanítása nélkül. Ez kitudomású tény volt. Emlékszem, ment egy olyan darab, amelyiknek az egyik szereplője egy ló volt. A ló nem volt idejében a próbán. Reinhardt felkiabált a színpadra: - Hol van a ló? Mire valaki megszólalt: - Strakoschnál van németórán!

En is úgy jártam, mint a ló. Ha lett volna olyan ember, aki megkérdezte volna, „hol van Beregi?”, kedves olvasóm, eltaláltad: Strakoschnál voltam németórán! Persze alkalmazkodnom kellett, mert minden perce be volt osztva, és sokszor előfordult, hogy vacsora után kezdtük a munkát, és már pirkadt, amikor abba hagytuk. A német szöveg már majdnem hibátlanul alkalmazkodott a magyar nemzeti színházbéli Romeo-alakításához, amikor eljött az első próba.

Meglepető volt, hogy a színészbejáráznál várt rám dr. Kahane, hogy bevezessen a társalgóba, és bemutasson kollégáimnak. Csak amikor megláttam az arcokat, meghallottam a neveket, akkor ébredtem teljes tudatára annak, hogy hova is kerültem én! Akkor eszméltem rá, hogy olyan művészek között vagyok, akiknek reputációja minden kultúrországbán közismert: Gertrud Eysoldt, Lucie Höflich, Adele Sandrock, Tilla Durieux, Eibenschütz, Wegener, Bassermann, Pagay, Schildkraut, Moissi, Winterstein, Diegelmann és sok más világnév! Majd megérkezett Reinhardt, és az ügyelő felszólította a társaságot, hogy menjünk a színpadra. A szokásos félsötét, próbavilágításos színpadon álltunk mindannyian, amikor egyszerre az összes lámpa kigyulladt, úgy a színpadon, mint a nézőtéren. Reinhardt pedig csöndesen és ceremóniamentesen - és talán ez hatott olyan ceremóniásnak - engem, az új színészt üdvözölt, beiktatott a társulat tagjai közé; karjának kerek mozdulatával a színpad felé,

SZÍNHÁZTÖRTÉNET

majd a nézőtér felé mutatott, utána kezét fogott velem, és azt mondta: - Kedves Beregi, ez a maga új otthona, remélem, jól fogja magát érezni, sok sikert és boldogságot kívánok mindannyiuknak! - Aztán a kollégák tapsoltak, a nagy lámpák kialudtak, és megkezdődött a *Romeo és Júlia* első felvonásának rendezőpróbája. A mozgásokat lerögzítettük, és a próba végén azt mondta nekem Reinhardt: - Hangsúlyozom, én ugyanazt a *Romeót* akarom látni itt Berlinben, akit Budapesten leszerződöttem: maga játssza a *Romeót* olyan hévvel és olyan magyarul, ahogyan a Nemzetiben játszott, csak hogy ez a veronai most beszéljen németül!

Repültek a napok, közeledett a bemutakozásom dátuma, a szereplő kollégák a színházimádat alázatával respektálták egymást és mesterségüket. Reinhardt énnekem többé nem adott instrukciót, próbák után vállamra tette a kezét, és az ő széles mosolyával csak annyit szokott mondani: - Menjen haza pihenni.

Eljött az eladás. Búcsújárás volt az öltözőmben. Minden kolléga, Wegenertől, Moissitól - aki előttem játszott a *Romeót* - Bassermannig bekopogott: „Hals und Beinbruch”-szerencsekívánatok közepette színházi babona szerint megköpökdtek, megöleltek. Es ahogy Reinhardt bejött, és a vállamra tette a kezét, ahogy kinyitotta a száját, és azt mondta: - Na, Beregi... - a szavába vágva folytattam: -...menjen haza pihenni??? Jót nevetett. Reinhardt szeretett nevetni.

Aztán felment a függöny, és ahogy kinyitottam a számat, egy teljesen idegen hangot hallottam: „hát ez nem az én hangom!” Aztán rájöttem, hogy az én hangom, de nem az én nyelvem! Megfigyeltem magamat. Teljes nyugalommal játszottam a szerepemet, amíg a kulisszák mögött, mindkét oldalon a német kollégák lestek, nincs-e valami baj, nem kell-e segítség. Kedves, jó, irigység nélküli nagy művészek **drukoltak** érte, hogy nekem sikerem legyen!

Sohasem voltam lámpalázás. Nekem nem kellett soha sem izgatónak, sem nyugtatószert. Miért voltam én ezen az első német előadásom még a szokottnál is nyugodtabb? Lehetéges, hogy a freudi „halálvágy-teóriának” igaza van? Halálvágy volt bennem? Tudaton kívül meg akartam halni mint német színész? Hogy visszamehessek Magyarországra, magyar színésznek? Még a bukás árán is? Vagy csak könnyelmű, fiatalos, felelőtlen szemtelenség volt...?! Csak amikor az újságokban megjelent arcképeimet láttam, és olvastam a kritikákat, akkor jöttem rá, hogy micsoda veszedelemben voltam, és hogy az a sok világlap úgy lecsepülhetett volna, hogy az ütlegek a budapesti Nemzeti Színházig is elhangzanak! Idézetek a Pesti Napló 1907. október 8-i számának Színház és Művészet rovatának

Beregi Oszkár berlini sikere

*Beregi Oszkár, akinek berlini első fellépéséről egy távirati jelentés alapján már hírt adtunk, valóságos diadalt aratott Reinhardt színházában, a Deutsches Theaterben, ahol múlt pénteken *Romeo* szerepében debütált. Ezt a diadalt most már magunk is konstatálhattuk a berlini újságokból. A legtekintélyesebb és legkomolyabb újságorgánunkok,*

mint a Berliner Börsen Courir, a Berliner Tageblatt, a Berliner Lokalanzeiger, a Vossische Zeitung oly terjedelmes komolysággal és elragadtatással írnak Beregi Oszkár művészetéről, amilyennel évek, sőt évtizedek óta nem foglalkoztak külföldi művésszel. Fellépését mint művészi eseményt regisztrálják, és gratulálnak Reinhardt igazgatónak, aki ezt a magyar művészt a német színpad számára felfedezte és meghódította.

*A Berliner Börsen Courir, miután előbb arról elmélkedik, hogy a magyar föld már hány kiváló művésznagyságot adott a német színpadnak, Sonnenthal, Ludwig Barnay, Kainz, Strakosch, Barkany Mária, újnak és meglepőnek ítéli, hogy egy művész, aki *Romeo* szerepét oly gyakran és oly nagy sikerrel játszotta magyar színpadon, a szerepben most német színpadon is nagy sikert arat. (A régebbiek tudniillik csak születtek Magyarországon, de magyar színészek nem voltak.) Aztán így folytatja: „Telt ház feszült figyelemmel kísérte a merész és nehéz kísérletet. A fiatal művész szorgalma és Strakosch professzor tanítási módszere valóságos diadalt aratott, mert a művész beszédén még a szenvedélyesség túlaradó perceiben sem lehetett a karakterisztikus magyaros német színt felfedezni. Egy kevésbé idegenszerű, keményebb akcentusát érezhettük csupán, de ez nem volt specifikusan magyaros, nem volt zavaró, és nagyon könnyen leszokik majd erről. Egyébként Beregi úr beszéde még a szenvedély viharzásakor is természetes és tele van melegséggel. Temperamentuma túlaradó, érzése erős, játéka élettéljesség. Beregi úr magas, karcsú, hódító jelenség, arca jellegzetes, beszédes tekintete kifejezőteljes, orgánuma erőteljes és érzéstől izzó, különösen őszinte és igaz a szenvedélye, és nagy sikerére ez volt elhatározó fontosságú.”*

*A Berliner Tageblatt kritikusa így ír többek közt Beregiről: „Hogy Beregi befelé is erősen hat-e majd, azt a jövő megfigyelései dönthetik csak el - mint Shakespeare *Romeója* mindenestre elhozta magával azt, amit ez az alak megkíván: délceg, erős, nagyon kellemes megjelenést és fiatalságot, fiatalos izgalmat, fiatalos izgalmat! Fiatal a pillantása, fiatal az orgánuma és a mi temperált érzéseihez mérten talán túlságosan fiatal: mozdulatainak szilaj vadsága. Egészében: ez az ifjú olyan gyors, olyan fönsgesen könnyelmű, mint azt a dráma forró atmoszférája követeli, és így valóságos felüldülés a hamletizáló Moissi után, akivel az egyedül üdvözítő *Romeót* szerették volna feltálatalni nekünk. Moissi a fontoskodó esztétáknak, Beregi ellenben Júliának a *Romeója*, és *Romeója* minden eljövendő idők Júliának, aki tudja, hogy a szerelem tavaszi nagy megmámorosodásának nem filozófiára, hanem parázsló szemre, vonzó arcra és energikus fiatal testre van szüksége. Es Beregi-ben annyira megvan mindez, és Beregi eme konkrét tényezők birtokában olyan boldognak érzi magát, hogy a nézőt is boldogítja.”*

A Berliner Lokalanzeiger kritikájából a következőket idézzük: „A ház utolsó zugig megtelt, és az itt teljesen ismeretlen színész fellépését a közönség szenzációs eseményképpen üdvözölte. Beregi úrnak sok a megvesztegető tulajdonsága, melyek a legszebb reményekre jogosítanak, és konstatál-hatjuk, hogy nagy nyereség a mi színpadunk

*számára. Megjelenésével, arcával és tartásával az igazi *Romeót* adja, orgánuma telt és erős, és az odaadó gyöngédség és mély szerelem momentumában oly puha és meleg a hangjának csengése, hogy minden érzékeny szív vele érez! Forró temperamentum, napsugaras vidámság és frissesség, olyan előadásmód, mely se nem száraz, se nem patetikus, egészítik ki dicséretre méltó tulajdonságait, és az alakításában olyan vonások csillognak, melyek egyenesen zsenialitásra engednek következtetni. A magyar művészeknek, aki németül szinte kifogástalanul beszél, az első alakításáról feltétlenül kedvező a véleményünk, és el kell ismerünk, hogy Reinhardt igazgató úr ezúttal szerencsés kezű felfedezőnek bizonyult, és színháza számára egy sokat ígérő művészt nyert meg.”*

Íme, így írnak a berlini sajtó előkelő orgánumai Beregi Oszkarról, akit e fényesen sikerült debütje után a magyar színpad elvesszett. Mert, mint Berlinből jelentik nekünk, Reinhardt igazgató Beregi Oszkárt azonnal szerződtette a Deutsches Theaterhez három évre. Egy bécsi jelentés szerint Schlenther, a bécsi Burgtheater igazgatója, a legnagyobb érdeklődéssel kísérte Beregi berlini bemutatkozását, és majdnem bizonyos, hogy berlini szerződése letelte után a bécsi Burgszínház fogja tagjai sorába meghívni. A budapesti közönség és Bereginék nemzeti színházbeli kollégái pedig tavasszal, májusban taposhatnak majd neki a Vígszínházban, amikor ott vendégszerepelni fog Reinhardt berlini társulata, és felemelt helyérek mellett fog játszani - németül Oscar Beregi.

Itt végződik a Pesti Napló cikke.8

A berlini Reinhardt-társulattal részt vettem a bécsi vendégszereplésen. Budapestre nem mentem el német nyelven játszani...

A tudatos impresszióim a Reinhardtvaló munkát illetően csak későbbi darabok próbáin alakultak ki bennem. *Romeót* újszólván a hónom alatt vittem magammal készen Budapestről, és ő azt akarta látni, amit ott látott. Így hát bedobott egy kész együttesbe, ahol dolgom az volt, hogy hol én alkalmazkodjam a többi szereplőhöz, hol ők alkalmazkodjanak hozzám. De az új betanulások, új szerepeimnek próbái egy teljesen új világot nyitottak meg előttem, amihez hasonló addig nem láttam. Itt találkoztam először azzal a művészet iránti alázattal, amely a mesterséget átváltoztatja elhivatottsággá. Itt kezdtem megismerni Reinhardt mondanivalóját, zsenialitását.

Mindenekelőtt Reinhardt becsülte, szeretete a színészeit, örült, ha felnézhetett rájuk. Igaz, hogy majdnem minden tagja érzékeny lelkületű, komoly, kiforrott művész volt. Nem fárasztotta őket hosszas magyarázatással, ugyanakkor, mint egy belgyógyász-pszichiáter: diagnózisa abszolút! Sokat tanult Otto Brahm jó és rossz tulajdonságaiból. Brahm is közel tévedésmentes kritikus volt, de míg ő deprimálta a színészeit kritikálásával, Reinhardt dicsérte! Addig dicsér, míg a színész örömen és önbizalmán keresztül el nem éri a legjobbját annak, amit produkálni képes.

MAX REINHARDT • 2

Max Reinhardt's Production of "A MIDSUMMER NIGHT'S DREAM" - William Shakespeare - A Warner Bros. Productions Corporation Picture

SZÍNHÁZTÖRTÉNET

Munkamétódusa is teljesen egyéni volt. Nézőtéri asztalán fekszik a rendezőpéldány. A néhány lapos kis Univerzál füzetből akkora kötet lett, mint egy Biblia. Az eredeti nyomtatott füzetnek ötvenszerese; szétszedve és úgy bekötve, hogy minden kis lap között négy-öt nagy fehér felkemény ív papír van végtől végig teleírva Reinhardt kézírásával. Ez a rendezőpéldány egy teljesen befejezett mű. A világítás, a bútor, a hangulatkép, a színész minden mozdulata, hanglejtése, beszédmodulációja, crescendo és decrescendo, tempó és szünet - miután kottajelek prózában nem léteznek - saját maga által kitalált rajzképekben voltak bejegyezve. Ez a rendezői példány egy teljesen lefektetett optikus-akusztikus vízió volt. *olvan, mint egy*

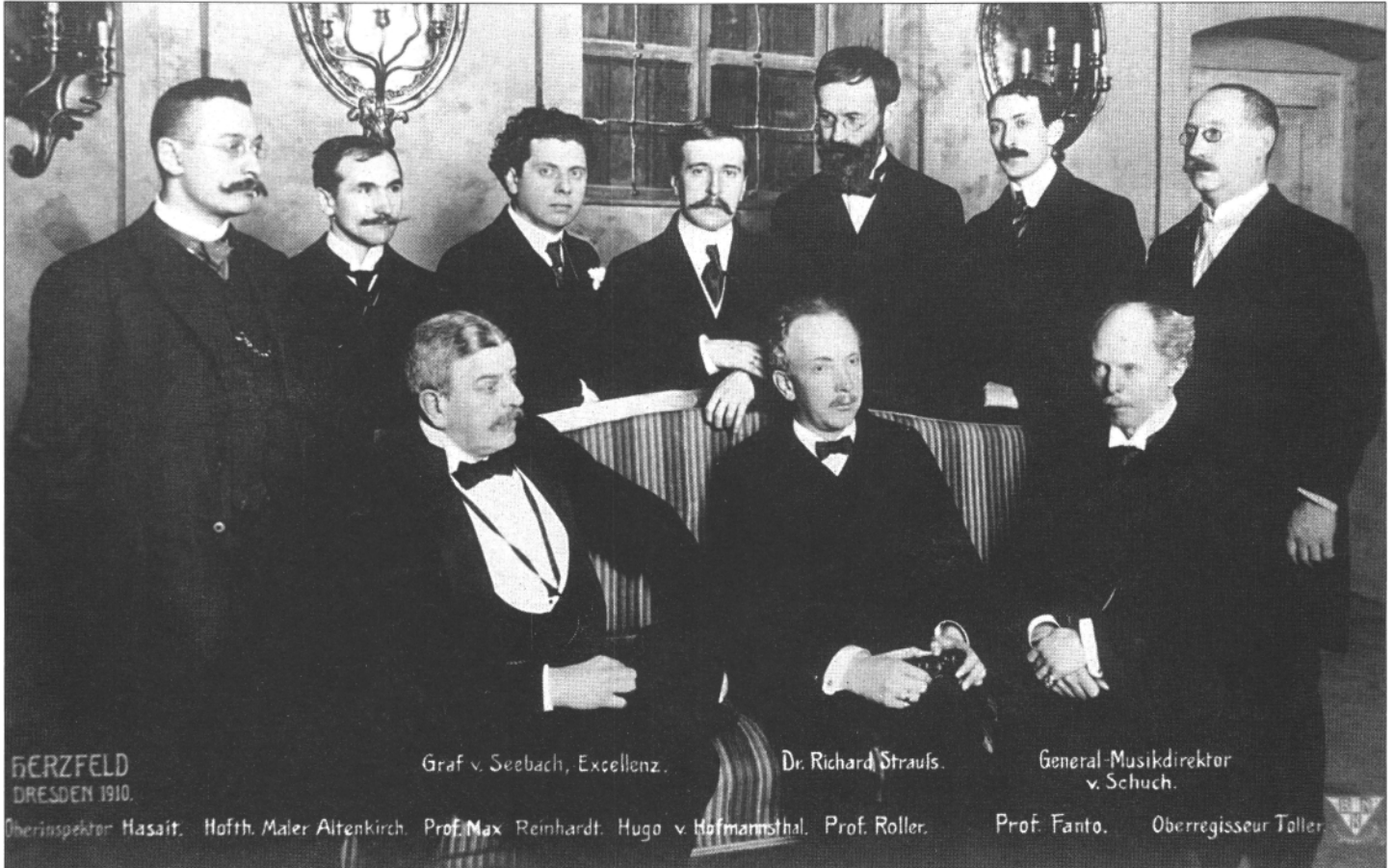
csak Reinhardt tudott figyelni, hogy *mit hoz a színész!* Es most jön a legérdekesebb: a kidolgozott rendezőpéldányt teljesen mellőzi, ha egy új koncepciót, ötletet, interpretációt kap. A rendezőpéldány most már olyanná válik, mint egy mankó vagy egy vészkijárat, mert ő nem ragaszkodik semmihez, amit leírt, elképzelt vagy elgondolt. A színész egyéniségével, fantáziájának kitermelt gyümölcsével szemben ő mindig nyitva állt, és az teljesen kiradírozhatta az őáltala leírt figura terveit.

A felvonások végén, a szünet alatt senki sem hagyja el a színpadot, míg Reinhardt fel nem jön. Odamegy egyik-másik szereplőhöz, és majdnem suttogva, csak neki mond valami megjegyzést. *Amíg az estvíkkel beszél, a töb*

közönség, legintenzívebben élvezzi a színészt. Sokat nem kell beszélnie, minden meglátszik az arcán és a szemén, anélkül, hogy az ember véleményt hallana, már tudjuk, hányadán állunk. A színpadon is, az életben is.

Néhány kis epizód a reinhardti időkből:

Paul Wegener nagy sikerrel és sokáig játszotta Hebbel drámájában Holofernes szerepét. A figura egy elbizakodott ókori harcos, akinek ereje és brutalitása még az égi villámnak is parancsolni akar. Most a *Lear királyban* a második szerencsétlen apa, Gloster szerepére készül. A díszleteket még csak részben lefűrt deszkák jelzik, de azért a színészeknek már úgy kell játszani, mintha teljes díszletben és világítással jelmezpróba lenne. *Wegenerben még ott erőösködik*

Richard Strauss A rózsalovag című operájának drezdai bemutatója 1911-ben. Hasait főfelügyelő, Altenkirch tervező, Nikolaus von Seebach, Max Reinhardt, Hugo von Hofmannsthal, Richard Strauss, Alfred Roller, prof. Fanto, Ernst von Schuch főzeneigazgató, Georg Toiler főrendező

partitúra. Reinhardt kétségkívül látta maga előtt, mint egy már lezajlott tökéletes előadást, azt, amit tervbe vett megrendezni. Olyanokat is leírt benne, mint a színészi instrukció, hogy „er schwitzt”⁹, és utána „er schwitzt noch mehr”¹⁰. Ez az utasítás olyan, hogy még csak művészet sem kell hozzá. A művészet a *hogyan* és nem a *mit*.

Es a csodálatos az, hogy ebből a Bibliából senki egy szó utasítást nem kap! Ül a nézőtér, míg az ügyelő, a segédrendező megmondja, ki honnan jön, hova megy, és mit csinál. Reinhardt senkihez sem szól. Aztán napokig nem látjuk. A segédrendező vezeti a próbákat, és csakis a technikai részét gyakoroljuk, „jobb elől be, leül, ablakhoz megy”, ez minden, más utasítás nincsen, a saját intuíción és kedvünk szerint formáljuk az alakot. Es ez volt Reinhardt célja! Napok után megjelenik újra, leül, és az egész próba alatt szótlan. Nézi, kémleli, figyel, ahogy egyedül

bi vár, hogy nincsen-e valami megjegyzés az őszámára is. A művész érzékenységét majdnem a túlzásig respektálja. Emlékszem, egyszer egy próbán valami zörejt hallott az emeleti páholyok körül. Azt hitte, idegen lopózkodott be. Egy fél órát vártunk, amíg az egész nézőteret átkutatta, és csak amikor meggyőződött, hogy nincs hívatlan a színházban, folytatta a munkát.

Reinhardt mindig nagyon sokat próbált. Sokszor előadás után mentünk vissza a színpadra, és dolgoztunk hajnalig. A nappali próbák után mindannyian bementünk a Deutsches Theater pincéjében lévő nyilvános étterembe. Közös asztalnál ültünk, és fesztellenül beszélgettünk. Nincs rangsor. Mindenki akkor beszél, amikor akar, és azt mondja, amit akar. Itt Reinhardt nem rendező, nem igazgató, csak Reinhardt; mindenkit meghallgat, mindenkinek válaszol, trefásan, komolyan, csúfondárosan, meghatódottan; ő a legjobb

Hebbel Holofernese, aki mindenki fölött magasan hordja a fejét. Nemcsak szellemileg, de testileg is kissé nehezen éli bele magát a rosszat sejtő, csillagjárások földi hatásában hívó Gloster gróf szerepébe. Reinhardt számtalan négyszemközti beszélgetéssel próbálta meggyőzni Wegener, anélkül, hogy művészi hiúságát sértse, hogy ez nem az a figura, aki felülről lefelé nézi a világot, mint Holofernes, hanem alulról néz babonásan felfelé az égre, reszket a lelke, görbe a gerince, és félve sandít a csillagok felé. Semmi sem használt. Wegenernek kemény maradt a lelke, és merev a gerince. Akkor hallottam először Reinhardtot a nézőtérről felszólalni: - Wegener úr, elfelejtettem mondani, hogy az ajtók egészen alacsonyak lesznek, ha maga ilyen egyenesen jár, be sem tud majd jönni. Ez sem használt. Végre kissé türelmetlenül, de humorát el nem veszítve azt mondta: -Ügyelő! Szíveskedjék a díszlettervezőnek megmon-

dani, hogy az egész díszletet át kell alakítania, mert Wegener úr nem tudja meg-görnyeszteni a derekát. Ez hatott. Wegener így látta meg végre azt az alakot, akit Reinhardt a darab érdekében akart. A görnyedt tartás szülte meg benne a figura lelkét. Óriási sikere volt a szerepben.

Nekem nem volt ilyen szerencsém a fattyú Edmund szerepében. Pedig Reinhardt már szereposztás előtt próbált kedvet csinálni ehhez a szerephez. Azt mondta: „ez nem intrikus, ez egy mosolygó, nevető selyemfiú, aminek még soha nem játszották.” Es nekem tetszett a szerep, de nem tudtam megcsinálni, nem tudtam elég komikus hatást kiváltani ebben a nagyon is tragikus légkörben. Pedig Reinhardt még a szöveget is megváltoztatta a kedvemért. Ez az Edmund két nővérnek vall szerelmet, de öneki valójában egyik se kell. Viszont mindkét nővér beleszeret a fattyúba. Melyiket válassza? Az eredeti szöveg: „Which of them shall I take? Both? One. Or neither?” A változtatott szöveg ez volt: „Welche nehme ich mir? Eine? Beide? Keine!” A „keine” már nem is kérdés volt, hanem eredmény. Sőt, két szerelmes levelet is tartottam a két kezemben, és hol az egyiket, hol a másikat nézegettem, és a „keine” szónál mindkét levelet zsebre vágtam. Hatás volt. Nevettek is. Szállóige is lett egy darabig Berlinben az „Eine-Beide-Keine”, de engem ez nem mentett meg. Nem voltam egész selyemfiú, nem egész gazember, félelmeimnek pedig csak félsiker jár!

Goethe Clavigójában Beaumarchais szerepét játszottam. Ez egy francia úr, aki bosszút akar állni Clavigón, aki a nővérét el-csábította. En Clavigóval szemben ülök, Clavigo palotájában, Clavigo asztalánál, és Reinhardt a következő utasítást adja nekem: - Szorítsa a bal kezét ökölbe, nyújtsa ki a karját, és így tartsa mozdulatlanul és mereven az egész jelenet alatt az asztalon. Abban a bal karban és kézben annyi erő kell hogy legyen, hogy Clavigo lelke úgy repkedjen Beaumarchais mozdulatlansága körül, mint a kismadár a kigyóbüvölő tekintete körül. Viszont a beszéde az legyen teljesen monoton. Igaza volt. Ez a mozdulatlanság testtartásban és hangban teszi félelmetessé az alakot. A markában tartja nemcsak Clavigót, de a közönséget is. Ugyanakkor Clavigónak, akit a drága Harry Walden játszott, azt az utasítást adta: - Maga nem tud menekülni Beaumarchais hatása alól, bár megpróbál ellenállni. Úgy üljön a széken, mintha oda lenne ragadva, de a nézőnek azt kell éreznie, hogy maga izeg-mozog, csurog magáról az izzadság, és kínjában azt a hatást próbálja kelteni, hogy még melege sincs. Ezt addig húzza, amíg végre szavakat talál, és minden elégtételt megígér.

Egy másik jelenet: az elhagyott szerelmes leány, Beaumarchais nővére (Gertrud Eysoldt, a leglégiésebb német színésznő játszott) elől jobbra, az ablaknál áll profilban, de úgy, hogy arca alig látszik. A család másik három tagja háttal áll a közönségnek. Senki se szól. Ez a némaság és a közönségtől való elfordulás annyi gyászt fejezett ki, hogy az már nem volt színház. Képzőművészet volt, festészet. Szürke a díszlet, szürke a szereplők ruhája. Minden szürke. A szürke szín minden szomorú árnyalatában, és ez a némaság, szürkeség beszédesebb volt még Goethe ezerszí

nű szókinccsénél is. Ezek azok a ritka percek a színház életében, amikor a rendező és a színész nem a költő szavait reprodukálja, hanem megteremti azokat a világokat, melyek ott bujkálnak a költő szavai, mondatai között, de eddig még csak kódok voltak, és a rendező és a színész lelke mondja ki a nagy *legyen* szót. Clavigo: Harry Walden. Remek! A premier óriási siker, a lapok az elismerés legnagyobb hangján írtak úgy Reinhardttról, mint az előadásról. Az előadás után, még a premier éjjelén Walden eltűnt. Nem ment haza. Keresték mindenfelé, míg végre harmadnapra öltöztetőszabója egy lebujszontésében megtalálta. Egy padon aludt, gyűrött, mocskos szmokingban. A szabó hazavitte, megfürdette, ágyba fektette. Másnap újra ott volt a színházban, és eljátszotta a bájos, szellemes, szerelmes csábítót, Clavigót. Nem tudtuk akkor még, hogy „Quartalsäufer”, súlyos alkoholista, aki időnként az eszméletlenségig leissza magát. Miatta három napon át a színházban darabváltozás volt. Előadás előtt Reinhardt összehívott díszletezőtől, világosítótól, statisztáktól főszerelőig mindenkit, és megkért minket, viselkedjünk úgy, mintha semmi sem történt volna, tegyünk úgy, mintha tegnap lett volna a premier, és ma van a második előadás. Ilyen volt Reinhardt, akinél külön színházi szakértő, jobb színészművész, megértőbb ember nem volt a között a sok színigazgató között, akiket ismertem.

A Starnbergi-tó homokos iszapjában fürdés közben egy nagy, ócska, ezüst bajor parasztyűrűt találtam. Még úgy, piszkosan megmutattam az első rendőrnek, és megkérdeztem mit tegyek vele. Az megnézi, és visszaadja nekem: - Das ist a Dreck, das können Sie sich behalten. Nekem tetszett ez az óriási méretű gyűrű. és állandóan hordtam. De Wegener kollégámnak is tetszett. Megígértem, ha látok hasonlót, megveszem neki. Ígéreteimet nem tudtam betartani, mert ilyen gyűrűt sehol nem láttam.

Az akkor műsoron lévő Haramiák-előadáson Wegenertől, aki Spiegelberget játszotta, a jelenet szerint egy levelet kell elvennem. Ahogy a levélért nyúlok, Wegener elkapja a kezemet, és a könnyen járó gyűrűt lelopja az ujjamról. A jelenet gyors tempóban folyik tovább, és közben én azon gondolkodom, hogyan lehet a gyűrűt, ugyanilyen csalafinta módon, egy másik jelenetben visszalopnom. A szünetben Wegener a gyűrűt sátáni kacajjal meg is köszöni. Alig várom a következő felvonásnak azt a jelenetét, ahol Spiegelberget megölik. Rátalálok a halottra, rendezői utasítás szerint mellen ragadom, és miután ráismerek, visszajetem a földre. En azonban a halottnak a karját fogom meg, amely kézen a gyűrű van, és mire visszajetem a földre, az ujjáról már hiányzik a gyűrű. Visszaloptam. Ezt a játékot aztán nap nap után különböző szituációkban folytattuk, és egyikünk sem tudta, mikor jön a gyűrűlopás vagy visszalopás. Schildkraut, aki úgy érezte, hogy ez az állandó hercehurca az ő komoly jeleneteit megzavarja, egy nap kissé ingerülten kijelentette, ha nem hagyjuk abba, szól Reinhardtnek. Azt mondta nekem: - Te, Oszkár, ne hülyéskedj, ha ez az, ami Wege-

ner boldoggá teszi, add neki azt a vacak gyűrűt!

En nem tudtam, milyen oknál fogva, de akkor már babonásan ragaszkodtam a gyűrűhöz. Wegener száz márkát ajánlott a gyűrűért, én meg száz márkát ajánlottam Wegenernek, hogy mondjon le róla. Moissi és Schildkraut oldották meg a gyűrű gordiuszi csomóját. Elvették tőlünk a kétszáz márkát, és meghívták az egész társulatot a pincébe sörözni. Így aztán nem lehetett megállapítani, ki volt a házigazda, de a gyűrű az enyém maradt. Ezt az akkor kedves kis heccelődést most nem is lenne érdemes megemlíteni, ha ez a gyűrű nem tett volna harminchat évvel később egy nagyon értékes szolgálatot. 1945-ben a német csapatok elől menekültünk. Inárcskakucsig jutottunk, ahol két nappal és két éjjel tölthettünk egy parasztházban ezért az akkor egyetlen vagyonomért: a gyűrűért. Lehet, hogy ennek a gyűrűnek köszönhetjük, hogy lányom, vöm és én életben maradtunk!

Akkoriban Berlinben a magyarok nagyon jók voltak egymáshoz, és a magyarok legfőbb patrónusa és segítője Hatvany Lajos magyar költő volt. Amikor Lengyel Menyhért *Taifunja* Berlinben színre került Meinhard és Bernauer színházában, én már Reinhardt-színész voltam. Hatvanynak minden magyar számára mindig volt ideje, és ha kellett, pénze. Az ő lakásán beszéltek meg, mit is lehetne tenni, hogy annak dacára sikerük legyen a magyar íróknak, hogy a berliniek nem nagyon kedvelik az idegeneket. Lengyel darabjának próbáin, amennyire csak időnk megengedte, mindig ott ültünk, és kértük a kolónia tagjait, ne beszéljenek magyarul, nehogy úgy nézzen ki, hogy ez a darab csak egy magyar siker. Merthogy ennek sikernek kell lenni, azt nagyon akartuk. Hát a magyarok szót fogadtak, ha nem is sokat segített, mert ahogy kinyitották a szájukat, mindenki tudta, hogy ezek bizony nem németek. A kritika meg is írta, hogy a magyarok tüntettek a honfitársuk mellett. Később már az utasítás olyan volt, hogy beszélni nem szabad, csak tapsolni. Az első napok jegypénztári kimutatása gyenge volt. Kitartani, mondtam Lengyelnek, aki naponta többször is felhívott a Deutsches Theaterben. Kitartani, még akkor is, ha magunknak (magunk alatt érteve ki mást, mint Hatvanyt!) kellene a jegyeket megvenni. Ha tíz-tizenégy napig kihúzzuk, ha valamelyik királyi herceget vagy tán a trónörökösöt kíséretével be tudjuk hozni, akkor nyert ügyünk van. Igazam lett. Hatvany pénzével és az én tanácsaimmal addig húztuk, míg a berlinieknek megtetszettek a hangtalanul suhanó japánok és az egész misztikus atmoszféra, a trónörökös is megjelent, és a tizedik előadás körül megindult a *Taifun* sorozatos előadásainak nagy sikere.

Moissi az idők folyamán nagyon jó barátom lett. Sok közös volt bennük. Az ő papája mint halász az Adria-tengerből húzta ki a halakat, az enyém a heringeket a fahordóból a kis kreizlerüzletében. Mindketten a német nyelvet böngészők, eljártunk könyvtárakba, mú-

SZÍN HÁZTÖRTÉNET

zeumba, sokat ültünk együtt a Deutsches Theater pinceéteremében, sok mindről beszélgettünk, gyerekkortól figurafelépítésig. Csak egyvalamiről nem esett szó soha. Arról az egy kritikáról soha nem beszélünk, ami-ben Moissi és Beregi Romeóját a Berliner Tageblatt egymással szembeállította. Ennek ellenére barátságunk egyre nőtt, ez a magas-rendű ember, ez a nagy művész soha nem érezte velem, hogy a kritikus szerint ebben a szerepben én vittem el a pálmát. Nemcsak hogy nem haragudott, de szeretett is engem, mint még ma is meleg lesz a szívemben, ha róla beszélek. Sok darabban, sokszor játszottunk együtt. *Messinai menyasszony*, *Ahogy tetszik*, *A velencei kalmár*, *Tod und Tor*, a *Faustot* felváltva játszottuk. A próbákon egymást figyeltük, és hol tanácsot kértünk, hol tanácsot adtunk egymásnak.

Most éppen a *Haramiákra* készültünk, Moissi játszotta Franzot és én Karl Moort. A próbák sose voltak időhöz kötve. Sokszor előadás után is próbáltunk hajnalig, az is előfordult, hogy a premier napján, a fárasztó éjjeli próbák ellenére, összehívtak „durchsprech-próbára” a színpadon, ami aztán sokszor rendes „munkapróba” lett, és elhúzódott a premier megkezdéséig. Most is már rég elmúlt éjfél, amikor a *Haramiák* próbájának vége lett. Moissi azzal fordult hozzám:

- Menjünk enni valahová, a pince zárva van. Van pénzed?
- Villanyosra - mondom.
- Pedig én ennék valamit. - Milyen nap van ma, Xandl? - kérdem.
- Kedd.
- Szereted az almás rizst? - Szeretem.
- Akkor gyere hozzám!
- Jó!

Felültünk a villanyosra. Ami-kor hazaértünk, bementünk a konyhába, és én kivettem a „Kochkistéből” Tante Weissaupt gyöngéd szeretetének keddi megnyilvánulását: egy párolgó nagy fazék almásrizst. Letettem a konyhaasztalra. Két tányér, két kanál, és odaültünk. Xandl evett és evett, és közben majdnem magyarul beszélve elmondta, hogy neki nagyon sokat kell ennie, mert a tüdőbajosnak erősen kell táplálkozni. A fazékból az almásrizs eltűnt, és ahogy a száját megtörölte a szalvétával, egyszerre kibuggyant belőle: - Te, Oszkár, neked nagyon nagy sikered volt a Romeóban, de azért nagyon kérlek, ne hidd, hogy én egy rossz színész vagyok! Megakadt a rizs a torkomon, úgy meglepett, hogy milyen sokáig hordta ezt magában. Ugyanakkor meglehetősen az az egyszerű szerénység, amivel ezt mondta. - Mondd, Xandl, te most ugratsz engem? En tudom, és a vi-

lág is tudja, hogy kicsoda a Moissi, csak éppen te ne tudnád?! Xandl, te vagy A MOISSI!!

Aztán ittunk egyet. Megnyugodott. Elkísértem a villanyos-állomáshoz. Hajnal volt. Megvártuk együtt az első villanyost. Felszállt, és a peronon állva maradt. Még most is látom mosolygó arcát, és a kezét, ahogy integet.

Az első nyári szünetemben Budapestre utaztam, feleségül vettem Aranka

Ahogy a templomból kijöttünk, és beszálltunk a fiákerbe, akkor vettük csak észre, hogy kifogták a lovakat, és húzni akarták kocsinkat. Nehezemre esik leírni az embertömeget, a lázat, ami körülvett. Aztán magammal vittem a feleségemet Berlinbe. Most ketten laktunk Tante Weisshauptnál.

De azért minden szabad pár napomat, minden nyári szünetet Magyarországon töltöttem, mint „gázsi Oszkár” jártam a szokott magyar vidéki vendégszereplésekre. Temesváron az ottani német nyelvű színház

Isadora Duncan

SZÍNHÁZTÖRTÉNET

kért, játsszak velük, mert a társulatnak rosszul megy. A *vas gyárost* játszottuk. Ok németül beszéltek - én magyarul. Egy nyáron a Népszínházban játszottam sorozatosan *Az ember tragédiája* Ádámját, Hevesi Sándor újabb rendezésében. Mäder Rezső volt az anyagi romlás szélén lévő színház igazgatója; de se egy színész rövid vendégjátéka, se a kitűnő Hevesi rendezőművészete nem tudta megmenteni a bukásba rohanó színházat.

Egy este, amikor Reinhardt nál éppen a *Faustot* játszottam, megszólított a lányom.

A berlini *Haramiák* sikere után az a megtiszteltetés ért, hogy a nagy múltú színházi kultúrájú Düsseldorfba is meghívtak eljátszani Karl Moort a Nyári Ünnepi Játékok keretében az Udvari Színház színpadán. A nagynevű Max Grube volt az ünnepi játékok főrendezője, aki az összes német nyelvű színpadról válogatta ki azokat a színészeket, akik „ezt a szerepet az elmúlt színházi évadban a legnagyobb sikerrel játszották”. Gonosz fivéremet, Franz Moort Albert Heine játszotta, aki később a bécsi Burgtheater igazgatója lett. Az uralkodó nagyherceg is jelen volt. Előadás előtt bejött az öltözőbe, és megköszönte, hogy „vendégjátékával megtisztelte a színházamat”. Ahogy kimenőben volt az öltözőből, beleütközött fiatal feleségembe, aki éppen hozzám sietett. - Engedje meg, hogy megragadjam az alkalmat, bemutassam a feleségemet. A nagyherceg mosolyogva fogott kezét Arankámmal, és azt mondta: - Ön pedig engedje meg, hogy megragadjam az alkalmat, és meghívjam magukat holnap délutáni teára.

Az előadásnak óriási sikere volt. Az uralkodó herceg és a közönség föllálva tapsolt. Es mégis drága feleségem ezt később sokszor elmesélte társaságban - amikor előadás után szállodánk felé ballagtunk, feleségem azt mondta nekem: -Óriási volt a siker, az egész nézőtér állva tapsolt, holnap a nagyhercegi pár házigazdáink lesznek, és magának átadnak egy kitüntetését. Most legalább remélem, maga zavartalanul boldog! En azt feleltem: - Drága babám, ha odahaza két diákgyerek összeüti a tenyerét a kakasülön, az nekem kedvesebb, mint az egész nagyhercegség! Ilyen buta voltam, és nem fejlődtem, ilyen buta maradtam egész életemben.

Számtalan vezető és címszerepet játszottam a berlini és sok más németországi színpadon. Volt olyan kritikus, aki azt írta, hogy „Beregí a német színpad egyik legszebben beszélő színészévé nőtte ki magát”. A Goethe Társaság főtítkára azt írta folyóiratukban, hogy „ez a Magyarországról jött színész olyan új lehetőségeket mutatott a *Faustban*, amelyekre mi eddig még nem is gondoltunk!” Es mégis, a német színpadokon való szereplésem engem nem tudott teljesen kielégíteni. Az anyanyelvem minden titkát ismerem, születését, fejlődését, tökéletesedését, abban a nyelvben nőttem fel, abban a nyelvben éltem, és az anyanyelv élt bennem. A német „derdie-das”-t jól megtanultam, csak nem éreztem. Kedveltem, nem mondom, szépnek találtam, de nem volt soha szerelmem, egyetlen szerelmes anyanyelvem.

Reinhardt társulatával az egyik nyarat Münchenben töltöttük, az ottani kiállítás területén épült, akkor merészen forradalmi modern színházban, a Reliefbühnén. A színpad furcsasága az volt, hogy nem volt mélysége,

és így a háttérben történő eseményeket vagy előre kellett hozni, vagy fölfelé építeni. A *Haramiák* sok erdőben játszódó jelenete olyan veszedelmes építkezés volt, hogy a haramiákat majdnem minden előadásnál valami baj érte a meredek hegyoldallról való lerohanásban. Nem tudtam megérteni, miért kell a színpad munkája elé akadályt gördíteni. Elég baj, ha véletlenül kis mélységű a színpad, de szándékosan ilyet építeni - minek? Akkor is bolondságnak tartottam, most is. Persze Reinhardtot minden újítás érdekelt, akkor is, ha az csak furcsaság volt. Ezen a színpadon játszottuk a *Szentivánéji álmat* és a *velencei kalmárt* is, és persze a Deutsches Theater más műsordarabjait. Ezt a hármat azért említtem tágas teret kívánnak, de a népszerű Reinhardt szükségből érényt csinált, és úgy rendezte meg a darabokat, mintha ez a fajta színpad volna a legfőbb ideál. A tündérliget nem liget volt, hanem szelíden lejtő domb, ahol világító éjjeli bogarak röpködtek, vagy ültek az ágakon, és szinte egy képet alkottak az éjszakai ég csillagaival. Berlinben csak fákat látott a néző, azoknak se a koronáit, és egy végláthatatlan erdőt képzelt oda, ahonnan még az eget se láthatják az oda betévedettek. A *Haramiák* erdeje meredek, mélyen lévő lyukká szűkül, de ezen a szűk-re szabott helyen annál nagyobb tömegnek hatott a banda. A *velencei kalmárban* a Szent Márk teret egy oszloppal jelezték, és mégis tökéletes volt a hangulat, mert Reinhardt tehetsége mindenütt ki tudta élni magát.

Mialatt Münchenben dolgoztunk, kaptam meg Kaposvárról a nyári fegyvergyakorlatra a behívómat. Reinhardt azt mondta, valamit csinálni kell, mert nem tudja felforgatni az egész műsort. Sürgönyöztem az ezredsegéd-tisztnek, Keserű Jenő főhadnagynak, és kértem, halasszák el a behívómat a következő nyárra. Válasz: „halasztani nem lehet, gyere!” Reinhardt a bajor király fivérével, aki orvos volt, zeneszerző is volt, beszélt a nehézségről. Engem nagyon kedvelt, már előzőleg, a bajor király nevében átnyújtott nekem egy szép arany érdemrendet. Ezzel a királyi herceggel íratott Reinhardt egy orvosi bizonyítványt, amit elküldtem Kaposvárra. Válasz: „Nincs halasztás, gyere!” Visszasürgönyöztem: „Az orvosi bizonyítvány dacára is jönnöm kell?” Válasz: „Gyere, mert baj lesz. Keserű.” Így, ide-oda sürgönyöztünk, amíg nem ment tovább, és én ifjú feleségemmel együtt útra keltem. Kaposváron jelentettem fegyvergyakorlatra való bevonulásomat. Buttykay Ádám ezredes úr megállt előttem, és egy lap papírosról olvasta a bűnlistámat: ezt sürgönyöztük, ezt sürgönyözte, meg ezt sürgönyöztük, meg ezt sürgönyözte.

- Így volt ez, hadnagy úr?
- Így volt ez, ezredes úr.
- Hol lakik, hadnagy úr?
- A Vadember Szállóban, de szeretnék Komádiban lakni, a rokonaimnál, és onnan bejárni szolgálattételre.
- Azt nem kérdeztem. Hol lakik, hadnagy úr, most?
- A Vademberben.
- Hát, kérem, két hétig a Vademberben marad. Megértette?!
- Megértettem.

De nem értettem. Az ezredkihallgatás után megkérdeztem Keserűtől, hogy ez mit jelent.

- Mit jelent? Kétheti szobafogságot jelent!

- válaszolta kaján mosollyal.

Szomorúan mentem a feleségemhez.

- Tizennégy napig nem mehetek ki a szobából.

- És én? - kérdezte a feleségem.

- Te? Te kimehetsz.

- Nem azt kérdeztem. Azt kérdeztem, hogy én itt maradhatok-e a szobában magával?

- Persze - feleltem.

- Hát én írok az ezredesnek, és megköszönöm neki ezt a tizennégy napot, ennyi időt magával nyugalomban még úgyse töltöttem soha!

Később az ezredes megtudta, hogy fiatal feleségemmel vagyok itt, és a szobafogságot átváltoztatta állomásfogságra, sőt, szolgálatot is teljesíthettem. De volt ám színtársulat is Kaposváron, és eljöttek hozzám az igazgatóval együtt a színészek megkérni, hogy vendégszerepeljek.

- Megörültetek? Az állomásfogság azt jelenti, hogy semmilyen nyilvános helyen én nem mutatkozhatom. De tudjátok, mit? Reinhardt felfogásban rendezni fogom és betanítom a *Bánk bánt*.

Úgy is volt. Érósen dolgoztunk, minden színésszel külön foglalkoztam, reinhardt trükköket, misztikus világítási effektusokat gondoltam ki, és az előadásnak nagy sikere volt. Olyan nagy sikere, hogy többször is előadták. Es Buttykay Ádám ezredes úr, hogy ne kelljen tudomást vennie az én paragrafus-áthágásomról, a premier napján elutazott szemlére Pécsre, ahol a 19. honvédezednek két zászlóalja várta a rettegett ezredparancsnokot.

A *velencei kalmárban* Shylock az én drága, nagynevű Schildkraut barátom volt, Portia Else Heims (később Reinhardt felesége), Antoniót, a kalmárt akkor én játszottam, Bassanio - Winterstein, Lorenzo - Moissi, Gratiano - Wegener. Egyszóval egy elég ügyes kis társulat! Amikor Schildkraut engem Budapestre a Nemzetiben látott, akkor én Bassaniót játszottam, és ő észrevette, hogy a tendenciám az volt, hogy szexuális perverznek érzékeltessem a figurát. Töviről hegyire elmondott minden nüánszot Reinhardtnek, és mindketten igen jól nevettek ezen a szándékomon. Berlinben Reinhardt azt mondta nekem:

- En magával nem játszatom Bassaniót, de kíváncsi vagyok, hogy most, amikor Antoniót fogja játszani, sikerül-e érzékeltetnie, ellentétben Bassanio szexuális passzívásával, az Antonio szexuális aktivitásával.

Meg is játszottam, persze nagyon diszkréten és nem aláhúzva, de mindenesetre Reinhardt hozzájárulásával.

A színháznál az ördög sose alszik, és színesi éberségre mindig szükség van. A müncheni első *Velencei kalmár*-előadás törvényszéki jelenetében, ahol Portia odafordul Shylockhoz azzal, hogy „hadd nézzem át a kötlevelet”, Schildkraut belenyúl a belső zsebébe, Portia kinyújtva tartja kezét, hogy a levelet átvegye, Schildkraut izgatottan turkál a zsebeiben..., de kötlevel nincs. Shylock is, a kellékes is elfelejtette. Mindannyian dermedten álltunk, Schildkraut még mindig izgatottan kotorász, végre elkezd kiabálni: „Tubal,

Tubal, Tubal", kirohan a színpadról, be az öltözőbe, közben mindig halljuk távolodó hangját, míg végre visszajön, hozza a kötlevelet, és ragyogó arccal mondja újra a már egyszer elmondott szöveget: „Itt van, tiszteletre méltó Doktor, itt van”, és hozzáfűzi: „Tubal magánál felejtette...” A felvonás végén összeölelkezünk: megúsztuk. Még a bent lévő sajtó sem vette észre, vagy nem említette, hogy a színpadon micsoda új jelenet került bele a háromszáz évesnél régebbi darabba.

Nürnbergben vendégszerepelek. Két nappal hamarabb érkezem meg a próbákra. Este a színházban *A velencei kalmár*. Megnézem az előadást, és látom, hogy megismétlődik ugyanaz az eset, ami a müncheni előadásunknál történt. Bemegyek előadás után, megkérdezem, mi történt. A német kolléga karon fog, és halkán súgja nekem: - El ne áruljon, hisz maga tudja, hogy ez az ötlet nem eredeti, ezt a nüánszot Münchenben láttam Schildkrauttól. Sose láttam Schildkrautot úgy kacagni, mint amikor elmondtam ne-ki ezt a mulatságos plágiumot.

Csathó Kálmán megérkezett Berlinbe. Tóth Imre, a Nemzeti Színház új igazgatójának szerződési ajánlatával jött, aki azzal bízta meg: - Hozd vissza Beregit! Ha egy mód van rá, ne gyere vissza nélküle! Ez jólesett. Fájt egy kicsit a szívem. De volt még egy kétéves szerződése. Nem mehettem. Különben is itt még rengeteg tanulnivalóm van. Úgy éreztem magam, mint egy egyetemista külföldön: minden jót és szépet magamba szívni és hazavinni.

Csathó tanulmányúton volt mint rendező, érthető, hogy Reinhardt próbáit szerette volna látni. Reinhardt nem tűrt idegent a próbáin, tehát behoztam statisztának. Ot-hat próbán jelen is volt, de az előadáson már nem tudott részt venni - vissza kellett utaznia Pest-re. Hogy ne kompromittáljon engem, beteget jelentett. *A Régi Nemzeti Színház* című könyvében beszél berlini sikereimről, aztán Reinhardtól - velem kapcsolatban azt írja, hogy én az erőskezű rendezőnek fékező kezét ott éreztem a vállamon, és hogy ő azt hiszi, én idegenkedve gondoltam Reinhardt rendezői zsarnok uralmára, melyben olyan színész, mint én, csak rabnak érezhette magát.

Kedves, jó Csathó Kálmán, aki nemcsak rendező, de igaz barátom is, hat próba után formálta ezt a véleményt. Három évig dolgoztam Reinhardtal, és a legnagyobb örömeim közé tartozott az a művészi szabadság, amelyet színházainál élveztem.

Majdnem letelt a három év. Én egyre nyugtalanabbá váltam. Pestről megint jött levél. Tóth Imre kérdi, mikor jövök, mit akarok játszani. „Oszkár, itthon a helyed” - írja.

Reinhardt hívat, az új szerződés megbeszélése miatt.

- Sajnálom, professzor úr, nem maradok.
- Valami baj van?
- Nem maradhatok - visszavágyom Pestre.
- Pest szép is, menjen vissza most nyaralni...
- Így látzik maga ezt nem érti. En

Alexander Moissi (A fotók az OSZMI fotóarchívumának tulajdonában vannak)

Én nem tudom magam kiélni német nyelven.

Reinhardt kissé deprimált lett. Talán megbántva is érezte magát.

- Jó, menjen! Csak azután meg ne bánja...!

Már az ajtóban voltam - utánam szólt:

- Az én színházaim mindig nyitva állnak a maga számára

Jegyzetek

Somló Sándor színész, rendező, drámaíró, 1902 és 1908 között a Nemzeti Színház igazgatója.

²A. m. „rémisztő”.

„Beregi úr, hallottam, hogy ön beszél németül... örvendek.”

„Hogy vagy, művész úr?”

„Kezdetben volt a szó!”

⁶Szilvakompót.

Kéz- és lábtörést!

⁸A cikket Beregi nem idézte pontosan, kihagyott belőle, s néhány magyarázatot betoldott.

⁹„Izzad.”

¹⁰„Még jobban izzad.”

” „Melyik legyen nőm? Egy vagy mind a kettő, / Vagy egy sem?” (Vörösmarty Mihály fordítása)

¹²Ez vacaktság, ezt megtarthatja.

” Szövegösszemandó próba.